Meningsmotståndarnas Ryssland genom tiderna

anmäld av Maria Engqvist

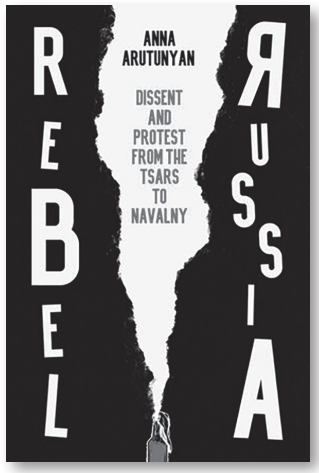

TITEL:
Rebel Russia
FÖRFATTARE:
Anna Arutunyan
FÖRLAG:
Polity Press 2025

SEDAN 2022 HAR vår granne i öst, den Ryska federationen och dess politiska ledning, varit föremål för en sådan mängd skriverier, att dessa vid det här laget säkerligen kan räknas i tusentals hyllkilometer. Frågorna synes oändliga. Hur kunde Rysslands politiska ledning besluta sig för att bekriga sitt grannland Ukraina? Är Putin galen? Vad vill Ryssland? Inga svar, hur än välformulerade och underbyggda, synes räcka till. Det finns en underliggande motsättning i det västerländska, och i synnerhet den svenska, medie- och debattlogiken, emedan intresset för Ryssland möjligen är historiskt stort på ytan – så möjliggör vare sig den teknologiska utvecklingen (i 2020-talets informationsutrymme är det som bekant snabba kolhydrater som gäller), eller den stadfästa uppfattningen att ”Ryssland är ondska”, någon vidare fördjupning. För egen del, som analytiker av Östeuropa i allmänhet och av Ryssland som fenomen i synnerhet sedan snart femton år, består utmaningen snarast i att både själv producera, liksom konsumera, forskning och litteratur som bidrar med något kvalitativt nytt vad avser kunskap om den Ryska federationen som stat. Därför blir den intellektuella tillfredsställelsen desto större när en bok som Anna Arutunyans *Rebel Russia: Dissent and Protest from the Tsars to Navalny* dyker upp.

Anna Arutunyan (f 1980), är rysk-amerikansk journalist och författare. I samband med Rysslands invasion av Ukraina flyttade hon från Moskva till Storbritannien, och hon har under sin karriär verkat både i och utanför Ryssland. Hon har tidigare publicerat ett antal böcker: *The Media in Russia* (2009), *The Putin Mystique* (2014), samt *Downfall* (2024), den sistnämnda tillsammans med sin make Mark Galeotti, för att nämna ett urval. Arutunyan, som uppenbarligen har arbetat med boken under flera år, väljer i *Rebel Russia* att angripa relationen mellan den världsliga makten och dess åsiktsmotståndare genom tiderna. Ämnet i sig är knappast nytt. Emellertid gör Arutunyans ansats och själva metoden, att genom historisk återblick och analys av *beroendeförhållandet* mellan makten och meningsmotståndaren, att tidigare kända fakta och fenomen kan läsas ur ett nytt perspektiv. Att författaren själv genom sitt yrke dessutom personligen har interagerat med den sentida miljö som

hon analyserar, och de personer som rör sig i den, bidrar starkt till trovärdigheten. Det blir tyvärr allt vanligare, av förklarliga skäl, att vad än som rör Ryssland studeras på säkert avstånd, framför en skärm, i någon av västvärldens huvudstäder.

Boken tar sin början i en personlig redogörelse över författarens egna kval inför den politiska informationsmiljön, och hur den gestaltade sig under tidigt 2000-tal, då Arutunyan själv verkade som journalist på en, förenklat uttryckt, Kreml-stödd tidning i Moskva. Arutunyan hade knappast kunnat undvika att förklara sig i bokens inledning. Det har nästan blivit till en ritual bland exilryssar som önskar verka i seriösa sammanhang. Av denna anledning är bokens första trettio sidor tyvärr också de sämsta. Redogörelsen av Arutunyans personliga bakgrund i den här miljön är dock nödvändig, och hon använder den skickligt senare i boken.

Meningsmotståndarens historia i Moskvafurstendömet, det Ryska imperiet, Sovjetunionen och den Ryska federationen, är av naturliga skäl intimt förknippad med den världsliga makten. Men det är inte makten och de personer och institutioner som har innehaft den, som i sig utgör bokens ämne enligt min uppfattning. Det är snarare drivkrafterna bakom, metoderna och förutsättningarna för förändring som utgör de centrala punkterna. Arutunyan visar både med precision och enkelhet hur dessa fungerat i praktiken.

Vissa inslag i boken som pekar på detta förhållande blir rentav komiska. När 1800-talets socialistiska revolutionärer sökte markkontakt i den ryska myllan på landsbygden, visade det sig (föga förvånande) att de ryska bönderna inte hyste annat än förakt för stadsborna som kommit dit för att läxa upp dem om hur de borde tycka om världens och sakernas tillstånd. En episod beskriver hur en bondgumma låter en tillrest socialist (ovetandes) sova i en lusinfekterad päls under ett besök i hennes by, detta för att han skulle få lära sig hur folkets vedermödor verkligen tar sitt uttryck. Den tillreste fick ägna ett och ett halvt år, enligt utsago, för att helt bli av med sina turistloppor.

Det är också uppfriskande att läsa hur Arutunyan ger en känga åt den sovjetiska dissidentrörelsen, som blivit upphöjd till något slags mytologiskt ideal för rysk intellektuell höjd i väst. Dess fraktionalisering, inskränkthet och snobberi visste inga som helst gränser – detta gjorde den också omöjlig som politisk kraft. Det fanns inga visioner bortom frågan om mänskliga rättigheter, och det inom Sovjetunionens ram. På så sätt har den påfallande likheter med dagens ryska politiker och agitatorer i exil, som för stunden är mer intresserade av att slita halsarna av varandra för ärans brödsmulor och västerländska politikers uppmärksamhet, än att enas om hur de ska kunna få någon slags förändring till stånd. Ett som är säkert i detta fall, menar Arutunyan, är att den Ryska federationen av idag aldrig kommer att kunna reformeras utifrån. Den så kallade ”liberala” oppositionen (som i verkligheten är allt annat än liberal i en traditionellt västerländsk mening) befinner sig både fysiskt och intellektuellt på stort avstånd från det folk vars liv de vill förändra. Detta mönster har också gått igen genom århundradena.

Alexei Navalnyj, med alla sina fel och brister, skilde sig därför från majoriteten av potentiella reformatorer genom den ryska historien. Han hävdade med bestämdhet att det redan fanns goda förutsättningen för demokrati och en verklig rättsstat. Lagarna fanns, institutionerna fanns, men den politiska ledningen hade inte ”fått memot” om att så var fallet. Genom att med en dåres envishet försöka använda de lagar som stiftats

så som de faktiskt var tänkta att användas, visade han tillsammans med sina medarbetare också att förutsättningar för en annan och bättre framtid också fanns, och att det var varje enskild medborgares uppgift att se till att systemet fungerade. Men, praktisk erfarenhet av demokrati måste göras, inte enbart predikas.

För en icke-expert kan det möjligen vara klurigt att hålla rätt på den myriad av småpåvar som dansar runt i den sentida ryska politiska karnevalen. Ty de är många, de olika politiska rörelserna likaså. Desto mer intressant är det då att läsa om de personer som faktiskt har haft betydande roller att spela under 2000-talets inrikespolitiska utveckling i Ryssland, som nationalbolsjeviken Eduard Limonov, eller dito författaren och legoknekten Zakhar Prilepin – och att dessa tillskrivs den agens de faktiskt har haft. Det västerländska generaliserande makroperspektivet på Ryssland som fenomen tillåter mycket sällan en detaljerad analys av den ryska gräsrotspolitikens betydelse för det stora sammanhanget, och hur dessa faktiskt interagerar med varandra. De avfärdas ofta som irrelevanta, dårar, eller ej värda att analysera eftersom de inte ens på ytan har samma värderingar som ”vi”. Med andra ord, för att de är omöjliga att kooptera för egen vinning – detta må tyckas vara ett magstarkt uttalande, men det är icke desto mindre sant. Dessutom är detta icke-samarbete högst ömsesidigt.

Några smärre faktafel i bokens inledning till trots (Moskvafurstendömet kontrollerade exempelvis inte Baltikum under 1200-talet), är det befriande med en relativt kort (cirka 200 sidor) och informationstät bok om ett komplext ämne. Arutunyan begagnar sig inte av luftspråk som endast ämnar att fylla ut sidorna, ett allt vanligare fenomen inom facklitteraturen. *Rebel Russia* är välskriven, precis, och läses med lätthet. För den som verkligen intresserar sig för Rysslands politiska evolution genom tiderna, och söker koppla samman en rad orsakssamband som så ofta annars utelämnas, är denna bok väl värd att läsa.

Recensenten är analytiker och projektledare för Rysslands- och Eurasienprojektet vid Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).